

УДК 339.9:339.564:664.76(477)

Сальман І.Ю.,
д.ю.н., професор
Ткаченко К.В.,
асистент

Білоцерківський національний аграрний університет

СУЧАСНИЙ СТАН СВІТОВОГО РИНКУ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР ТА МІСЦЕ УКРАЇНИ В НЬОМУ

Salman I.Yu.,
dr.sc.(juridical), professor
Tkachenko K.V.,
assistant

Bila Tserkva National Agrarian University

THE MODERN STATE OF WORLD GRAIN MARKET AND THE PLACE OF UKRAINE IN IT

Постановка проблеми. Україна є однією з найбільших виробників зерна в Європі, збираючи щорічно 35-40 млн. тонн. Крім того, за останні десять років країна перетворилась в найбільшого експортера зерна в регіоні. Зернове господарство відіграє важливу роль в аграрному секторі України, забезпечуючи стабільне постачання населення хлібом і хлібобулочними виробами, а також сировиною для промислової переробки. Виробництво, переробка і експорт зерна в Україні дають суттєві грошові надходження до бюджету і є важливими секторами працевлаштування населення країни. Крім того, зернова галузь країни має суттєвий потенціал розвитку, пов'язаний передусім з наявністю багатих земельних ресурсів і достатньою кількістю кваліфікованої робочої сили. На сьогоднішній день потенціал зернової галузі України оцінюється в 80-100 млн. тонн щорічного виробництва зерна і олійних культур. Цей фундаментальний фактор привертає до себе увагу великої кількості професіоналів як всередині країни, так і за кордоном і потребує подальшого поглибленого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процес дослідження розвитку, формування та становлення економічних відносин на ринку сільськогосподарської продукції значний вклад внесли такі вітчизняні вчені, як В. Андрійчук, М. Дем'яненко, М. Малік, П. Саблук, О. Шпикуляк, В. Бойко, В. Власов, В. Губенко, С. Кваша, О. Могильний та ін. Однак у більшості наукових розвідок мало уваги приділено розвитку світового ринку зерна та місця України в ньому в контексті останніх геополітичних подій. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо розширення присутності вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на світовому ринку зерна.

Виклад основного матеріалу дослідження. За роки незалежності в зерновому секторі України пройшли серйозні зрушення та зміни. Перш за все, в результаті проведення земельної реформи в країні була введена приватна власність на сільськогосподарські землі, - в теперішній час, зернове господарство в країні ведеться переважно на землях, які належать приватним громадянам і окремим приватним підприємствам [1]. По-друге, значно скоротилась роль держави в організації виробництва, зберіганні, переробці та реалізації зерна, - приватний капітал відіграє все більшу роль у зерновому секторі економіки України як на національному, так і регіональному рівнях. По-третє, в результаті масштабної приватизації в 1990-ті роки значна частка інфраструктури зернового ринку (елеватори і зернохосовища, сушарки, зернопереробні підприємства і комбикормові заводи, транспортні засоби і т.д.) перейшла в приватну власність, - держава продовжує володіти й управляти незначними активами в цій сфері через стовідсоткові державні підприємства ДАК «Хліб України», яким продовжують належати біля 90 елеваторів і зернохосовищ, а також залишаються у власності держави біля 15 елеваторів системи Держрезерву України [2]. По-четверте, при активній участі приватного капіталу в країні пройшов суттєвий розвиток експортної інфраструктури галузі, що дозволяє Україні зберігати стабільні позиції на світовому ринку зерна, - за останні десять років Україна вивозила в середньому біля 10 млн. тонн зерна щорічно (переважно пшеницю, ячмінь і кукурудзу). По-п'яте, Україна проводить активну політику, направлену на європейську інтеграцію і вступ країни у Всесвітню Торговельну Організацію (ВТО), що тягне за собою приведення у відповідність різних нормативних і регулюючих актів України до вимог цієї організації, особливо у сфері оцінки і контролю якості

сільськогосподарської продукції [3]. Зрештою, нині суттєво змінюється психологія учасників зернового сектору країни, - через скорочення державної участі в зерновій галузі практично всім учасникам ринку (виробникам, трейдерам, переробникам) доводиться постійно стикатись в своїй господарській діяльності з новими категоріями ризиків, - перш за все, викликаними значними коливаннями цін, як на засоби виробництва (сільськогосподарська техніка, насіння, хімікати і т.д.), так і на зерно. Все це призводить до активного пошуку нових підходів до управління економічними ризиками на ринку зерна України, до їх мінімізації, до прагнення знижувати втрати виробництва і торгівлі, а також підвищувати ефективність роботи окремих елементів зернового комплексу країни [4].

У 2014 році Україна вийшла на друге місце в світі за обсягами експорту зернових культур після США і на перше місце в світі за темпами зростання продуктивності зернового господарства. Наведені досягнення свідчать про новий виток у розвитку українського агросектору.

Світові аграрні ринки дуже конкурентні. І ця конкуренція є перевагою для наших виробників. Вона дозволяє домогтись кращих умов, більш прийнятних цін, нових ринків або ринкових ніш. На відміну від інших галузей економіки, тут немає прихованих або явних монополістів. За 2013/2014 маркетинговий рік експортовано 32,36 млн. тонн зернових культур, що на 41,6% більше, ніж у попередньому МР (22,85 млн. тонн).

Перша сімка експортерів, а саме: СП «НІБУЛОН»; А. Toepfer International Ukraine (ADM); Louis Dreyfus Commodities; Kernel Trade; ДПЗКУ; Serna (Glencore); Сантрейд (Bunge Ukraine) забезпечила три чверті усіх обсягів експорту зернових. Зокрема, СП «НІБУЛОН» стало лідером з експорту кукурудзи (2 362 тис. тонн, або 11,7%) та пшениці (1 257 тис. тонн, або 13,4%). Варто зазначити, що загальний обсяг кукурудзи, експортованої з України за 2013/2014 МР, сягнув 20 124 тис. тонн (62,2% від загального обсягу зернових), при тому, що експорт пшениці становив 9 364 тис. тонн. (28,9% від обсягу зернових). Серед трійки лідерів з експорту кукурудзи – Kernel Trade (2 053 тис. тонн, або 10,2%) та А. Toepfer International Ukraine (ADM) (1 795 тис. тонн, або 8,9%). До трійки лідерів – експортерів пшениці входять Louis Dreyfus Commodities (1 248 тис. тонн, або 13,3%) та А. Toepfer International Ukraine (ADM) (1 177 тис. тонн, або 12,6%). Лідером з експорту ячменю став Louis Dreyfus Commodities (556 тис. тонн, або 22,1%), з експорту ріпаку – Serna (Glencore) (687 тис. тонн, або 32,5%), з експорту сої – А. Toepfer International Ukraine (ADM) (193 тис. тонн, або 16,6%).

З початку (01.07.2015 - 31.08.2015 рр.) поточного маркетингового року експорт склав 2662,6 тис.т, що на 14,4% більше до відповідного періоду 2014/2015.

Експорт пшениці та меслину у 2014 р. становив 10544,79 тис. т, що на 35,8% більше, ніж у 2013 р. У січні - серпні 2015 р. експорт пшениці становив 5599,07 тис. т, що на 13,7% більше порівняно з відповідним періодом минулого року. Основні покупці пшениці та меслину: Єгипет – 16,0% (899,8 тис. т за ціною 183,9 дол./т), Італія – 8,3% (466,5 тис. т за ціною 178,2 дол./т), Бангладеш – 6,0% (338,3 тис. т за ціною 179,9 дол./т) від загального експорту. В Російську Федерацію та Білорусь пшениця не експортувалася.

На експорт іде переважно фуражне зерно, яке використовують для годівлі тварин і птиці. Співвідношення продовольчої та фуражної пшениці українського врожаю коливається залежно від погодних умов, але зазвичай продовольча частка становить не більше за 50–60% річного врожаю [6]. Експортуючи фуражне зерно, Україна втрачає третину прибутку, який могла б отримати за експорт продовольчого зерна.

Потенційні можливості України дозволяють досить легко розширити власне площі збуту, але необхідна нормативно-правова база такої легкої та швидкої інтеграції не дає. Впродовж тривалого часу Україна була орієнтована більше на ринки Сходу, ніж Заходу, тому зараз багато чого вимагає значної адаптації та доопрацювання. До того ж, поточний стан українських аграрних підприємств і відповідність виробленої продукції європейським стандартам і нормам залишаються під великим питанням, а подекуди далекі від їх вимог [7].

За оцінками експертів, переважна частина пшениці в Україні – другого та третього класу. Цьогоріч із зерна, що надійшло на елеватори, 30,8% – другого класу, 33,9% – третього. Решта – фураж. Але ця градація на класи відбувалась за вітчизняними нормами, а не за міжнародними.

Домовленості в рамках створення Зони вільної торгівлі з ЄС створюють низку переваг для українського аграрного сектору, серед яких лібералізація торгівлі продовольчими товарами, уніфікація санітарних та фітосанітарних заходів, поглиблення співробітництва у ветеринарній сфері та сільському господарстві в цілому. Європейські перспективи підвищують вітчизняний зерновий потенціал нашої держави.

ЄС – нетто-експортер пшениці – у 2014 р. експорт становив 31 млн. т проти 5 млн. т імпорту. Найбільші обсяги пшениці експортовано до Алжиру, Ірану, Єгипту та Марокко (відповідно 18,6%, 13,1%, 11,4% та 10,6% від загальноєвропейського експорту даної культури). Основним постачальником пшениці на ринок ЄС є Канада (близько 50 % від загального імпорту ЄС).

Відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС вітчизняні виробники отримали тарифну квоту обсягом до 950 тис. т пшениці (базова ставка увізного мита 95 євро/1000 кг, знижена ставка – 12 євро/1000 кг, в межах тарифної квоти – 0%). У 2014 р. експорт пшениці сягнув понад 1 млн. т, експортна виручка –

198,3 млн. дол. США, а частка України у загальноєвропейському імпорті досягла майже 20 %. Протягом січня – березня 2015 р. до ЄС було експортовано майже 0,35 млн. т пшениці проти 0,01 млн. т за минулорічний період.

Основними імпортерами української пшениці серед країн ЄС у січні – березні 2015 р. були Італія та Іспанія, які сумарно закупили 75,3% (0,26 млн. т) вітчизняного експорту до країн ЄС. Необхідно зазначити, що за даними Євростату, Італія та Іспанія – нетто-імпортери пшениці.

Україна імпортує з ЄС невелику кількість пшениці як насіннєвий матеріал. У січні – березні 2015 р. обсяги імпорту даного продукту становили 0,12 тис. т (в основному з Німеччини) проти 0,078 тис. т за відповідний період 2014 року. Сальдо торгівлі позитивне і становило у 2014 р. – 196,5 млн. дол. США, у січні – березні 2015 р. – 69,7 млн. дол. США.

ЄС – нетто-імпортер кукурудзи – у 2014 р. імпорт становив 14,1 млн. т проти 2 млн. т експорту. Для України кукурудза – основна експортна культура, а країни ЄС – основний ринок збуту. Відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС вітчизняні виробники отримали тарифну квоту обсягом 400 тис. т кукурудзи. У 2014 р. експорт кукурудзи досягнув майже 7,5 млн. т, експортна виручка – 1452,5 млн. дол. США, а частка України у загальноєвропейському імпорті – майже 60 %. Протягом січня – березня 2015 р. до ЄС було експортовано понад 2,4 млн. т кукурудзи, що вдвічі менше ніж за відповідний період 2014 року. Основними імпортерами української кукурудзи серед країн ЄС були Іспанія, Нідерланди та Італія, які сумарно закупили 72% (1,7 млн. т) вітчизняного експорту до країн ЄС.

Україна імпортує з ЄС невелику кількість кукурудзи як насіннєвий матеріал. У січні – березні 2015 р. обсяги імпорту кукурудзи зменшились на 37,8% порівняно з відповідним періодом 2014 р. та становили 21,1 тис. т. З початку 2015 р. основними постачальниками кукурудзи до України були Румунія, Угорщина та Франція (сумарна частка яких становить понад 95%).

Відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС вітчизняні виробники отримали тарифну квоту обсягом 250 тис. т ячменю (базова ставка увізного мита 93 євро/1000 кг, знижена ставка – 8 – 16 євро/1000 кг, в межах тарифної квоти – 0 євро/1000 кг).

Аналіз світового ринку зерна та тенденцій розвитку вітчизняної зернової галузі дає підстави стверджувати, що Україна поступово зміцнює свої позиції на ньому, а зерно є одним з основних вітчизняних експортних товарів. Проте аналіз розподілу ринкових часток серед компаній-експортерів, які переважно є афільованими компаніями більш потужних іноземних збутовиків, свідчить про високу ступінь монополізації як вітчизняного, так і зарубіжного ринку. Для зміцнення позицій українського зерна на світовому ринку слід посилити інтеграційні процеси і з іншими країнами.

Необхідно відзначити, що однією із перешкод нарощення експортного потенціалу зернових культур в Україні є відсутність ефективної збутової інфраструктури [8]. Більше 90% насипних сільськогосподарських вантажів експортується через портові термінали, що вимагає злагодженості та високої ефективності роботи лінійних елеваторів, транспорту і безпосередньо терміналів, а також відповідності інтенсивності приросту пропускної здатності інфраструктури інтенсивності збільшення обсягів експорту. Нині дефіцит потужностей по зберіганню становить близько 16-20%. Він призводить до суттєвих коливань на зовнішньому ринку, коли до 50% річного обсягу експорту зерна вивозиться за перші три-чотири місяці нового сезону.

В Україні вартість доставки зерна з елеватора до порту на 37% вище середньоєвропейського показника. Якби витрати на логістику в Україні були на рівні європейських, то при експорті 10 млн. тонн сільгоспвантажів компанії економили б близько \$ 200 млн. на рік.

Висновки з проведеного дослідження. Як доводять результати досліджень, традиційно ціни експорту для країн ЄС значно поступаються експортним цінам до країн СНД, у тому числі країн Митного Союзу.

Проте, враховуючи зміст чинних міждержавних угод та невідкладну потребу формування цивілізованих відносин у сфері торгівлі зерном, більш імовірним є створення Причорноморської зернової біржі як центру укладання ф'ючерсних угод і котирування цін на перспективу. Це б дало змогу більш ефективно управляти ціновими ризиками та здійснювати їх страхування.

Ураховуючи, що нині в Україні недостатньо елеваторних потужностей (за даними Держреєстру вони становлять лише 30,4 млн т), придатних для довгострокового належного зберігання зерна, можна очікувати на формування надлишкової пропозиції, що також буде сприяти зниженню внутрішньої ціни на пшеницю.

Отже, за існуючих умов, основне завдання уряду полягає у створенні сприятливих умов для експорту (для стабілізації ринку зерна виключною перевагою в майбутньому є одержання від ЄС квот на поставку пшениці) та виконання зобов'язань щодо вилучення частини надлишкової пропозиції через закупівельні операції Аграрного фонду.

Література

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк В.М., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.]; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Меселя-Веселяка, М.М. Федорова. – К.: ННЦІАЕ, 2012. – 1008 с.

2. Лихочвор В.В. Зерновиробництво / В.В. Лихочвор, В.Ф. Петриненко, П.В. Івашук. – Львів: НВФ «Українські технології», 2008. – 624 с.

3. Калетнік Г.М. Територіальна організація зернопродуктового комплексу регіону та напрями його удосконалення : монографія / Г.М. Калетнік, Т.Г. Пепа, В.М. Ціхановська. – Вінниця: Вінницька газета, 2011. – 180 с.
4. Шибаніна О.В. Формування і ефективний розвиток продовольчого комплексу АПК : монографія / О.В. Шибаніна. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 368 с.
5. Світове і регіональне виробництво аграрної продукції : монографія / Саблук П.Т., Калієв Г.А., Власов В.І та ін. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 210с.
6. Кириленко І.Г. Формування зернового ринку в Україні: стратегія розвитку / І.Г. Кириленко // Економіка АПК. – 2009. – № 9. – С. 79-84.
7. Пристрасті по зерну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/32-2012-05-11-22-31-13/526-2012-07-04-10-14-09.html>.
8. Кондратюк О.І. Стан і перспективи розвитку зернового підкомплексу в умовах глобалізації / О.І. Кондратюк // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 6. – С. 37-42.

References

1. Prysiazniuk, V.M., Zubets, M.V., Sabluk, P.T. etc (2012), *Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektyvy rozvytku)* [Agrarian sector of Ukraine's economy (state and development prospects)], NNTsIAE, Kyiv, Ukraine, 1008 p.
2. Lykhochvor, V.V., Petrynenko, V.F. and Ivashchuk, P.V. (2008), *Zernovyrobnytstvo* [Grain production], NVF «Ukrainski tekhnolohii», Lviv, Ukraine, 624 p.
3. Kaletnik, H.M., Pepa, T.H. and Tsikhanovska, V.M. (2011), *Terytorialna orhanizatsiia zernoproduktovoho kompleksu rehionu ta napriamy yoho udoskonalennia* [The territorial organization of grain products complex of region and directions of its improvement], monograph, Vinnytska hazeta, Vinnytsia, Ukraine, 180 p.
4. Shebanina, O.V. (2007), *Formuvannia i efektyvnyi rozvytok prodovolchoho kompleksu APK* [Formation and effective development of food complex AIC], monograph, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 368 p.
5. Sabluk, P.T., Kaliiev, H.A., Vlasov V.I. etc (2008), *Svitove i rehionalne vyrobnytstvo ahrarnoi produktsii* [World and regional agricultural production], monograph, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 210 p.
6. Kyrylenko, I.H. (2009), "Formation of the grain market in Ukraine: strategy of development", *Ekonomika APK*, no. 9, pp. 79-84.
7. "Passions by grains", available at: <http://agro-business.com.ua/component/content/article/32-2012-05-11-22-31-13/526-2012-07-04-10-14-09.html>.
8. Kondratiuk, O.I. (2012), "State and prospects of development of grain subcomplex in the conditions of globalization", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6, pp. 37-42.

УДК 331.341.1

Давлетбаева Н.Б.,
к.э.н., доцент, декан факультета инженерной
экономики и менеджмента
Карагандинского государственного технического университета,
Казахстан

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИННОВАЦИОННЫХ СИСТЕМ ПОСТСОВЕТСКИХ СТРАН (НА ПРИМЕРЕ БЕЛАРУСИ, КАЗАХСТАНА И УКРАИНЫ)

Davletbayeva N.B.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., dean engineering
economics and management faculty
Karaganda State Technical University, Kazakhstan

PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF NATIONAL INNOVATION SYSTEMS OF THE POST-SOVIET COUNTRIES (ON THE EXAMPLE OF BELARUS, KAZAKHSTAN AND UKRAINE)

Постановка задачи. На сегодняшний день наблюдаются значительные изменения в подходах к развитию инновационной политики и национальных инновационных систем стран постсоветского пространства. Это связано не только с мировым финансовым кризисом, выход из которого требует от государств фундаментальных экономических реформ, но и с проявлениями глобальной научно-технической и промышленной революции, которая усматривается в появлении новых нано-, био-, информационно-коммуникационных и когнитивных технологий (NBIC-технологий). Появление новейших технологий в мировом экономическом пространстве и их синергетический эффект